

УДК 821.111`01-1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-50>

МІФОЛОГІЧНІ СЮЖЕТИ У П'ЄСІ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА «БУРЯ»

MYTHOLOGICAL PLOTS IN WILLIAM SHAKESPEARE'S PLAY "THE TEMPEST"

Сорока Бояджиоглу Л. Т.,
orcid.org/0000-0002-1265-4832

*старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто звернення до античних міфологічних сюжетів у англійській літературі епохи Відродження. Особливу увагу звернено на відображення міфологічних сюжетів, мотивів та образів у трагікомедії Вільяма Шекспіра «Буря».

У творчості В.Шекспіра міфологізм присутній у різних формах: як на рівні окремих образів, імен, колориту, так і запозичено цілі сюжети з античної міфології. Наприклад, на міфологічний сюжет написана поема «Венера і Адоніс». Але звертаючись до міфологічних сюжетів, В.Шекспір часто по-своєму переосмислює їх. В його інтерпретації вони набувають нового значення. Наприклад, як у п'єсі «Троїл і Крессіда». Д. Затонський пише, що цю п'єсу спочатку «зараховували до трагедій, тепер частіше згадують серед комедій. Кінець там і справді безкровний, але тільки для головних героїв. А найбагородніший, найбездоганніший герой – Гектор (згідно з міфологічним сюжетом) гине. Але оцінки Троянської війни аж ніяк не узгоджуються з міфологічним сюжетом. Гомер тут ніби перелицьований. Найвеличніша на людській пам'яті війна здається безглуздом, марним, фарсовим смертоубивством. Проте «Троїл і Крессіда» – зовсім не пародія на «Іліаду», не травестія, не бурлеск. Все, що відбувається у Шекспіра, в принципі не смішне, а страшне, безмежно сумне. Проте і страх, і сум тут прозаїчні, знижені» [10].

При розгляді трагікомедії «Буря» з першої сторінки п'єси зустрічаємо різноманітних міфологічних персонажів. Весь художній світ твору знаходиться на межі реального та нереального. Поряд з людськими персонажами його населяють різноманітні потойбічні істоти, духи та міфологічні персонажі.

Особливу роль у «Бурі» відводиться природній стихії, яка нещадно простій людині і навіть чинить над нею правосуддя. Дуже часто природні сили виступають персонафікованими, що є також відображенням міфологічного світосприйняття.

Ключові слова: Ренесанс, міфологізм, античність, п'єса, сюжет, мотив.

The article examines the appeal to ancient mythological subjects in English literature of the Renaissance. Special attention is paid to the reflection of mythological plots, motifs and images in William Shakespeare's tragicomedy «The Tempest».

In the works of W. Shakespeare, mythologism is present in various forms: both at the level of individual images, names, color, and entire plots from ancient mythology are borrowed. For example, the poem «Venus and Adonis» was written on a mythological plot. But turning to mythological subjects, W. Shakespeare often reinterprets them in his own way. In his interpretation, they acquire a new meaning. For example, as in the play «Troilus and Cressida». D. Zatonyskyi writes that this play was initially «counted among tragedies, now it is more often mentioned among comedies. The end is really bloodless, but only for the main characters. And the noblest, most impeccable hero – Hector (according to the mythological plot) dies. But the evaluations of the Trojan War are in no way consistent with the mythological plot. Homer seems to have been recast here. The greatest war in human memory seems like a senseless, useless, farcical murder. However, «Troilus and Cressida» is not at all a parody of the «Iliad», not a travesty, not a burlesque. Everything that happens in Shakespeare's is, in principle, not funny, but terrible, infinitely sad. However, both fear and sadness here are prosaic, reduced» [10].

When considering the tragicomedy «The Tempest» from the first page of the play, we meet a variety of mythological characters. The entire artistic world of the work is on the border between real and unreal. Along with human characters, it is inhabited by various otherworldly creatures, spirits and mythological characters.

A special role in «The Tempest» is assigned to the natural element, which is beyond the control of an ordinary person and even does justice to him. Very often, natural forces are personified, which is also a reflection of the mythological worldview.

Key words: Renaissance, mythology, antiquity, play, plot, motive.

Постановка проблеми. Якщо говорити про міфологізм у творах Шекспіра, то, як і у всіх представників епохи Ренесансу, у його творчості теж спостерігаємо звернення до античної міфології. Як відомо, чи не найголовнішою метою гуманістів було відродження прямого культурного зв'язку з античністю. Звідси і випливала вимога до орієнтації на античні джерела, що знайшла своє лаконічне вираження у латинському вислові «ad fontes» (тобто «до джерел»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В епоху Відродження образи давньогрецької міфології почали цікавити письменників, художників, музикантів різних країн, які почали брати їх за сюжети своїх творів або безпосередньо, або переосмислюючи по-своєму. У літературі цього часу можна помітити велику кількість паралелей з античністю. Це знайшло відображення і в творчості таких митців англійського Відродження, як Едмунд Спенсер, Крістофер Марло, Філіп Сідні, Вільям Шекспір та ін.

«Англійське Відродження, як пишуть дослідники, як культурна модель не було винятком у цьому аспекті. Його діалогічний зв'язок з античністю, з одного боку, вписувався в загальну парадигму ставлення епохи Відродження до культури стародавніх греків і римлян, а з іншого боку, було дуже специфічним»... [5, с. 8].

Метою дослідження є простежити специфіку та способи використання міфологічних сюжетів в англійській літературі 16 століття, детальніше зупинившись на трагікомедії Вільяма Шекспіра «Буря».

Виклад основного матеріалу. У п'єсі «Буря» з міфологічними ознаками стикаємося вже з першої сторінки твору, де в переліку серед інших вигаданих персонажів, які уособлюють природну стихію, бачимо імена героїв з міфологічного світу, таких як: Ірида (в давньогрецькій міфології – богиня веселки, вісниця олімпійських богів. Як богиня веселки, яка появляється після дощу в хмарах і в бризках води, Ірида була близькою до морських божеств, виконувала накази Зевса і Гери. Зображували її як молоду жінку з величезними крилами і з чашею в руці); Церера (римська богиня родючості та хліборобства, друга дочка Сатурна і Реї, ототожнювана з грецькою Деметрою. Її зображували прекрасною матроною з фруктами в руках); Юнона (Юнона – римська богиня, дружина Юпітера, цариця богів, ототожнюється з грецькою богинею Герою. Юнона стала покровителькою дівчат, шлюбів, сім'ї та породіль. Вона була уособленням римської матрони – ідеальної дружини й матері); Німфи (Німфи – другорядні божества у давньогрецькій міфології, які жили в печерах, лісах, полях, горах, річках і джерелах, уособлювали сили та явища природи. Лісові німфи, що жили на деревах, звалися дріадами, гамадріадами, гірські – ореадами, або орестіадами, німфи текучих вод – наядами, морські німфи – нерейдами, океанідами тощо); Аріель (у європейській демонології – добрий дух водної або повітряної стихії) та ін.

Та й весь художній світ п'єси перебуває на межі реального та ірреального. Разом із людськими персонажами він населений різними потойбічними істотами, духами, міфологічними персонажами. Природа як стихія теж відіграє свою роль часто виступаючи в персоніфікованому вигляді. Вже сама назва твору «Буря» говорить про ключову роль природних сил, про їх непідвладність простій людині («Що таке ваш король для цих розбурханих хвиль?») [32, с. 368].

Головний персонаж Просперо теж не є звичайною людиною. Він пов'язаний з духами, завдяки своїм особливим знанням він став їхнім повелителем. Саме за його наказом духи спричинили бурю на морі:

«Якщо, мій тату, чарами своїми
Ви розгойдали диких вод глибінь, –
То втиште їх. З небес неначе ллється
Смола смердюча, море ж рине в небо
Гасити племінь...» [32, с. 370].

Поряд із реальним світом, в якому діють персонажі, існує і світ духів, яким керує Просперо:
«...Йому підвладні духи, та вони,
Якщо він не накаже, не посміють

Мене щипать, примарами лякати
 Чи вогниками блудними збивать
 На манівці. Він без причин на мене
 їх напускає то в подобі мавп,
 Що джерготять, кривляються, кусають,
 А то в подобі їжаків вони
 По тих стежках, де я ходжу босоніж,
 Качаються і колючки стовбурчать,
 Щоб поколов я босі ноги. Часом
 Вони повзуть гадюками до мене
 І, витягши роздвоєний язик,
 Сичать, мене доводячи до шалу» [32, с. 399].

У творі відображено фаталістичне світовідчуття, віру в долю, всевладність вищих сил над людиною. Вищі сили зображені як такі, які чинять правосуддя, карають за злочини, а за добро нагороджують, як певний світовий закон:

«...Доля,
 Яка керує світом цим, звеліла
 Розбурхатись ненаситному морю
 І викинуть вас на пустельний острів,
 Бо ви не гідні жити між людьми» [32, с. 415].

Або:
 «Не забула
 Про це злочинство влада вищих сил,
 Вона лише чекала на нагоду
 І от підбурила і море, й берег,
 І все живе чинити вам біду,
 У вас віднявши спокій, а в Алонзо
 Віднявши й сина. Тут на вас чекає
 Повільна згуба, гірша, аніж смерть,
 Вона за вами йтиме крок за кроком,
 І гнів її на цій землі безлюдній
 Знайде вас всіх, – єдиний ваш рятунок
 У каятті і чесному житті!» [32, с. 415].

У цьому контексті фатуму міфологізм переплітається з християнством Бог існує поряд з Фортуною, віщуванням зір. Як уже зазначалось, такий синкретизм християнства і античної міфології був притаманний для англійської літератури епохи Ренесансу.

До речі, персоніфікація сил природи, олюднення їх – це теж одна із ознак міфологізму, яка пояснюється тим, що в давнину люди не могли собі пояснити раціонально всіх явищ природи і тому надавали їм людських характеристик. Наприклад, в цьому фрагменті відображається вірування в те, що людина не має повної влади над своїм життям, все вирішують вищі сили. Тут на художню сцену твору виходить ще один міфологічний персонаж – Фортуна – римська богиня щастя, долі, добробуту, успіху:

«сталось диво.
 Зласкавилась Фортуна наді мною,
 Сюди, до цього берега, прибивши
 Моїх підступних ворогів. Я бачу
 У цім веління вищих зір; я мушу
 Їх впливові піддати власну долю,
 Як я ті зорі знехтую, зневажу

То добрий вплив їх зникне...» [32, с. 376].

Оживленою виступає також морська стихія: «Де ти дівся, сину, Неаполя й Мілана спадкоємче? Морські страхіття десь тебе пожерли!», або інший приклад: «...Море // Глузує з наших пошуків даремних // На цій землі».

Згадуються персоніфіковано вітри: «А бодай би Південний вітер вас ошпарив так, Щоб ваше тіло вкрилось пухирями» [32, с. 381]. У давньогрецькій міфології вітри персоніфіковані: це – Борей (холодний північний вітер), Зефір (теплий західний вітер), Нот (південний вітер, що приносив грекам тумани й дощі) і Евр (східний вітер).

Міфологічний світогляд відображено і у трактування небесних світил Сонця і Місяця: «Щоб своєчасно їй пересилати // З Неаполя новини, треба сонце // Зробить гінцем, бо місяць не спромігся б...». Міфологічних обрисів також набирає сон, який трактується як щось живе. «Як сон приходить, не зрікайтесь сну, // Він – гість рідкий, коли людина в горі, // Але як прийде – спокій принесе». Як відомо, у античній міфології навколо сну існували свої міфи. Зі сном пов'язані такі боги як Морфей та Гіпнос.

Треба сказати, що у «Бурі» згадуються боги як грецької, так і римської міфології. Наприклад, Юпітер (у римській міфології бог неба з його атмосферними явищами – дощем, громом та блискавкою, творець достатку, врожайності, перемоги, зцілення; охоронець порядку, вірності, чистоти; верховний цар богів і людей) та Нептун – римський бог хмар, дощу й вод, культ якого ототожнився і злився з грецьким Посейдоном.

У «Бурі» разом з міфологічним світовідчуттями і віруваннями співіснує і християнське начало. Це теж одна із ознак естетики епохи Ренесансу, для якої характерним було синтез міфологічної античності з її життєлюбством із євангельською етикою середньовіччя. Наприклад:

«Клянусь, королю, дівою святою, –
Не можу йти, болять кістки старечі» [32, с. 412].

Також відображено християнську традицію тілесної чистоти, згідно з якою дошлюбні тілесні стосунки трактуються як гріх:

«Але якщо, не дочекавшись шлюбу,
Ти розплетеш її вінок дівочий, –
Тоді небесного благословення
Не жди своєму шлюбові. О ні!
Зневага, чвари та їдка відраза
Колючим бур'яном тоді засіє
Постелю вашу спільну, аж вона
Зненависною видасться обом.
Отож шануйся, доки Гіменей
Посвітача свого вам не засвітить» [32, с. 417].

Весь твір наповнений міфологічними уявленнями: «І жоден із оракулів не зможе Моєї віри похитнуть» [32, с. 417], або «Закуто ніч в кайдани під землею Чи Геліоса коні скалічили».

Міфологічною конотацією наділений такий персонаж, як Сікоракса, яка, під час вагітності, була вигнана зі свого будинку в Алжирі на острів, на якому відбуваються події п'єси. Тут є спогади про неї, яка помирає за кілька років до основних подій п'єси, залишаючи по собі сина Калібана, котрий стверджує своє право власності на острові. Вчені пов'язують образ Сікоракси з Медеєю з «Метаморфозів» Овідія.

Міфологічний світогляд відображається і в рядках, де відображено вірування у багатьох богів і оспівування їх: «Звідкіль я чую музику? З повітря / Чи з надр земних? Та ось уже й не чути. / Це, певне, гімн якимсь богам тутешнім» [32, с. 383].

Протиставляється реальному світові нереальний, земному – неземний, як щось краще, незбагненне. І ця музика духів «вгамовує лютість і приносить спокій»: «Співає дух, бо звуки неземні; / Тепер вони уже вгорі лунають».

У «Бурі» згадуються такі персонажі давньогрецької міфології як Еней та Дідона. Але їх згадують інші персонажі не як міфологічних героїв, а як представників реальної дійсності, історичного минулого. Тобто міфологічний час тут переплітається з художнім часом оповіді, міфічна реальність вливається у тканину твору:

«Адріан Ніколи не мав Туніс за королеву такого зразка досконалості.

Гонзало Так, з часів удови Дідони.

Антоніо Удови? А бодай тебе! Звідки взялася ця вдова? Вдова Дідона!

Себастьян От зараз він назве ще й Енея вдівцем. Господи, що ти скажеш на це?

Адріан Вдова Дідона, кажете? Дайте—но подумати, вона ж із Карфагену, а не з Тунісу.

Гонзало Оцей Туніс, пане, і був колись Карфагеном.

Адріан Карфагеном?

Гонзало Запевняю вас, Карфагеном» [32, с. 390].

І хоча Еней та Дідона згадуються принагідно, тільки як аллюзії, але все одно вони тримають читача в контексті античної міфології.

У творі також зустрічаються персонажі східної міфології, такі як єдинорог, фенікс:

«Тепер і я повірю

В дива усякі, і в єдинорогів,

І в дерево у нетрях аравійських,

Що фенікси собі за трон обрали, —

Царює, кажуть, фенікс там і нині» [32, с. 413].

Як відомо, Фенікс – чарівний птах, який, за уявленням стародавніх народів (фінікійців, єгиптян), через кожні 500 років прилітає з Аравії до Єгипту. Фенікс живився бальзамом і смолою. Коли він відчував, що надходить смерть, будував гніздо з пахучих гілок на верхів'ї пальми, і там його спалювало сонце. Потім птах воскресав з попелу, відроджувався молодим; а Єдиноріг – це міфічна істота, що символізує добродетель. Зазвичай єдинорога уявляють у вигляді коня із рогом. Згідно із езотеричними вченнями, має біле тіло, червону голову та сині очі.

Також цікаво відображається церемонія поєднання Фердинанда і Міранди, яка пронизана міфологічним світовідчуттям. У творі з'являються такі міфічні персонажі як Церера, Юнона, Ірида, Венера, Купідон, Плутон... Саме через їх образи здійснюється поєднання закоханих сердець, щоб «Союз любові, серць невинних жар // Благословити і достойний дар // їм скласти». Разом з цими іменами присутні і натяки на міфологічні сюжети, пов'язані з цими персонажами. Наприклад, Церера звертається до радуги:

«Райдуго, скажи мені:

Венера з сином з нею йде чи ні?

Відтоді, як Венерин Купідон

Зробив усе, щоб в мене вкрав Плутон

Укохану дочку, — без вороття

У тьму нічну пішло моє дитя.

Тож не дарма прокльони шлю свої

Венері й сину всліплого її» [32, с. 420].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже світ твору населений різними міфологічними істотами, тут згадуються такі боги як Зевс, Юнона, Церера, Ірида, Нептун, Венера, Купідон, та багато інших. Весь навколишній світ, природні явища, стихії сприймається персоніфіковано, олюднено, що є ознакою міфологічного світогляду. Поряд із давньогрецькими міфологічними персонажами і богами співіснують і персонажі римської міфології. І разом з цими міфологічними богами поєднуються і християнський світогляд (згадується Бог, свята діва). Але в кінці стає зрозуміло, що всі ці міфологічні персонажі є тільки духами, які викликав Просперо, щоб вони допомогли йому втілити своє правосуддя, а весь цей вигаданий міфологічний світ є лише засобом до втілення людських задумів, є допомогою людині у її діях,

а центральною у творі все ж таки виступає людина. В цьому відображається такий основний постулат доби Відродження, як беззастережна віра в людину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борискіна К. В. Англійський Ренесанс і античні історики: специфіка культурного діалогу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 2011. № 11. С. 8–13.
2. Вишина М. Ю. Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту. *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 55. Філологічні науки*. С. 140–143.
3. Гладій О.Б. До проблеми поняття «міф» у сучасному літературознавстві. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. №. 3. 2002. С. 45–49.
4. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. Історія світової та української культури. Підруч. для вищ. закл. освіти. К.: Літера, 2000. 464 с.
5. Давиденко Г.Й., Акуленко В. Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження: Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.
6. Затонський Д. Вільям Шекспір : Твори в 6 томах. Т. 1. К.: Дніпро, 1986. С. 5–43.
7. Зварич І. Міфи в літературі : Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова., О. Бойченка та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 335–338.
8. Кун М.А. Легенди і міфи стародавньої Греції. К., 1996.
9. Михайлов О.Г. Тантал : Антична література / за ред. С. В. Семчинського. К.: Либідь, 1993. С. 272.
10. Рихло П. Античні сюжети : Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова., О. Бойченка та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 32–34.
11. Скорина Л.П. Персефона : Антична література / за ред. С.В. Семчинського. К.: Либідь, 1993. С. 220–221.
12. Стоян С. П. Міфологічна традиція в літературній творчості ХХ століття. Автореф дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук. Київ, 2002.
13. Шаповалова М.С. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження. Львів: «Вища школа», 1982. 440 с.
14. Шекспір В. Твори в 6 томах. Т. 1. К.: Дніпро, 1984.